

הרב הוירטואלי/שו"ת (שאלות ותשובות) באינטרנט

הרב יובל שרלו

מבוא:

יחסו של עולם הרבנות אל רשת האינטרנט הוא מורכב ומסובך. רשת האינטרנט מעלה שלוש סוגיות יסוד ביחס שבין היהדות והרשת: ראשונה בהן היא עצם מציאותה. העובדה כי הרשת מהווה לרוב בני האדם מקום לבילוי שעות הפנאי, ובדרך כלל, לפחות לגבי דוברי העברית, אין מדובר ברמה גבוהה ועילאית של מידע, כי אם בירודה שבהן, בגלישה סתמית, צ'טוט, פורנוגרפיה, אלימות ועוד מרעין בישין. בצד הזכות קשה למצוא דבר מה בעל ערך (אף שהוא קיים מעטים גולשים אליו). לפיכך מעלה הרשת שאלות יסוד: אין זו שאלה של "הלנו היא אם לצרינו", כיוון שתמונת המצב בדרך כלל מוגדרת כ"לצרינו", כי אם כיצד להגיב למציאות נתונה זו. כדי לקבל רקע כדאי לקרוא את דעתו העקרונית של הרב שלמה אבינר הי"ו המכנה את האינטרנט רעל ואוסר לחלוטין את המגע עימו (<http://www.kipa.co.il/magazine/show.asp?id=59>).

את התייחסותי החלקית לשאלה זו ניתן לקרוא ב:

<http://www.moreshet.co.il/shut/shut2.aspid=560> והתייחסות אחרת: <http://www.moreshet.co.il/shut/shut2.aspid=955>.

חלק מהמתנגדים לשו"ת הוירטואלי עושים זאת בשל התנגדותם למתן איזשהו הכשר לכניסה ולגלישה לרשת. מתן תשובות בהלכה ברשת נחשב כתעודת הכשר ברמה העקרונית. ברם, לא רק השאלה העקרונית עומדת לדיון כי אם השאלה הפרקטית. הנכנס לרשת כדי לשאול שאלות דומה לעובר בקובה של זונות כדי להגיע אל הרב, ומה יעשו הילד והמבוגר שלא ייחטאו, וינצלו את כניסת הקודש הזו לרשת כדי לבקר במחוזות אסורים (ראה התייחסות לשאלה זו ב <http://www.moreshet.co.il/shut/shut2.aspid=3591>). על כן לדעת רבים מהרבנים יש להסיר כל מגע רבני עם הרשת, ולהותיר את הכל להפצת תורה דרך הדוא"ל בדחיפה, ללא צורך בכניסה לרשת עצמה.

סוגייה שניה נוגעת להרבה שאלות הלכתיות שהרשת מעלה, בעיקר בתחומי המסחר, הצרכנות ההוגנת (הורדת קבצים וצריכתם), שבת, לשון הרע ועוד ועוד. הרשת היא צורה חדשה של התקשרות בין בני אדם, ועל כן ההלכה כדרכה מתייחסת אליה, ומכילה עליה את הכללים ההלכתיים. שלישית בהן היא ניצולה של הרשת. הרשת מהווה היום את אחד המנגוונים העיקריים להפצת דברי תורה אם בדברור ישיר לתיבות הדוא"ל, אם על ידי אתרי תוכן ואם בדרכים נוספות רבות. מיום ליום מתרבים האתרים העוסקים בעניינים תורניים ברשת, והיא הופכת למנוע ההפצה הגדול ביותר של התורה.

במאמר זה איני מתכוון לדון במכלול השאלות הנוגעות לרשת, שבחלקן דנתי במקום אחר, כי אם בחלק אחד מהתחום השלישי, והוא הפצת תורה דרך רשת האינטרנט. בשנה האחרונה (מאמצע תשס"א) חל בישראל שינוי משמעותי בתחום זה, על ידי יצירת מוקד של הרב הוירטואלי, לאמור: רב העונה לשאלות בהלכה דרך האינטרנט, ורוב התשובות מתפרסמות באתר, דבר המכפיל במאות מונים את מספר הקוראים את התשובות. ההיקף המפתיע של ההזדקקות לתופעה זו מחייב דיון עמוק, שאת ראשי הפרקים לדיון זה יוכל המעיין לראות במאמר הקצר שלפניו. מדובר במאמר ראשוני המבקש לנתח את התופעה ברפרוף, ומעלה שאלות רבות הסובבות סביב האתר, המחייבות הן התייחסות רעיונית והן התייחסות מחקרית.

ספרות השו"ת (השאלות והתשובות) היא אחד הז'אנרים העתיקים ביותר בספרות ההלכתית. זו ספרות המאגדת בתוכה שאלות שנכתבו לרבנים שונים, בכל התחומים היסודיים שההלכה עוסקת בהם, ואת תשובות הרבנים. ישנם אין-ספור סגנונות לספרות זו: תשובות קצרות וארוכות, מנומקות או חתוכות, כלליות או ספציפיות, פלפוליות או פשוטות, וקשה למצוא קו אחד המאפיין את צורת הספרות. ברם, מבחינת תוכנה עוסקת רוב ספרות השו"ת בשאלות מעשיות שנולדו בהוייה היהודית החיה, לאמור: אין מדובר בפסקי הלכה תיאורטיים, כי אם במפגש פסקי ההלכה עם המציאות. בשל כך, למרות היותה מאוד מורכבת ומסובכת היא הספרות ההלכתית המרתקת, שכן היא מפגישה את התיאוריה עם המציאות. ואכן, ספרות השו"ת מהווה אבן שואבת להיסטוריונים להכרת המציאות בתקופת נידונה לאור השאלות שבני אותו הדור שואלים (למשל: היקף השאלות על האנוסים מלמד על התפוצצות התופעה בזמן ובמקום מסוימים) כמו גם ללומדי ההלכה המתעניינים בתוצאות המפגש שבין ההלכה לבין המציאות. הרב הוירטואלי הוא צורה חדשה של ספרות השו"ת, ומאמר זה חושף היכרות ראשונית אתו, על מאפייניו, היקפו, יתרונותיו וחסרונותיו.

נתונים:

שני אתרים מרכזיים משמשים כיום את הציונות הדתית: "כיפה" (www.kipa.co.il) ומורשת (www.moresheet.co.il).

באתר "כיפה" עונים על השאלות רבנים שונים. הבולטים בהם הם הרב שמואל אליהו, רבה של העיר צפת, העונה לחלק הארי של השאלות באתר; שני לו הרב שי פירון, רבה של שכונה באורנית וראש מוסדות ישורון בפתח תקווה, וכן רבנים נוספים ובהם הרב סתיו (רב העיר שהם, ראש ישיבת פתח תקווה), הרב וייצמן (ראש ישיבת מעלות) וכן קבוצה מבחורי ישיבת מרכז הרב הקרויה "חברים מקשיבים". אתר זה נבנה על ידי בועז נכשטגורן בהיותו תלמיד בישיבה תיכונית, והוא מכוון בעיקר כלפי בני נוער. על כן, רוב מוחלט של השאלות הנשאלות באתר זה הן שאלות של בני נוער.

באתר "מורשת" עונים הרבנים דוד לאו (רב העיר מודיעין), הרב זריצקי (מומחה לענייני כשרות), הרב ישראל רוזן (ראש מכון צמת), הרב יוסף אלנקווה (המועצה הדתית נווה דקלים), מר שמואל גלדברד (מומחה למנהגים) ורבנים נוספים, וכן כותב מאמר זה. אתר זה משמש כתובת לבני נוער (כיוון שחלק ניכר מהמוסדות מחובר לאינטרנט דרך הרשת הבטוחה של "מורשת" זהו דף הפתיחה שלהם), אך רוב השואלים בו הם מגיל שאחרי שרות צבאי, סטודנטים רבים, משפחות צעירות, מעט בעלי תשובה ומעט נשים חרדיות.

מספר התשובות באתרים הוא עצום. באתר "כיפה" מדובר בכאלף וחמש מאות תשובות נכון לשעת כתיבת המאמר, ובאתר "מורשת" בסדר גודל של כחמשת אלפים תשובות. באופן אישי, מאז חודש תמוז ה'תשס"א ועד לכתובת מאמר זה (אייר ה'תשס"ב) מדובר ב 2250 תשובות עליהן עניתי, מתוכן מפורסמות באתר 2150 תשובות, וכמאה תשובות נענו אך לא פורסמו פומבית. מיון התשובות מלמד כי עיקר השאלות נסוב סביב שלושה תחומים: ראשון בהם, העיקרי והבולט, הוא תחום חיי המשפחה לכל היבטיו: חברות בגיל צעיר, הוצאת שכבת זרע, יחסים הומוסקסואליים ולסביים, שידוכים, נישואין, שלום בית, גירושין, חברה מעורבת ועוד ועוד. בהמשך אדון בתופעה זו. שני בהם הוא שאלות קלאסיות בנושאי היום יום והחגים, ושאר שאלות הלכתיות, שרובן לקוחות מחלק "אורח חיים", אך לשמחתי יש גם הרבה בירורים הלכתיים בתחום דיני הממונות. שלישי בהם הוא שאלות כלליות, שאינן הלכתיות בדיוק, אך קשורות לעולם הרחב של היהדות ייעוץ והדרכה לחיים יהודיים במציאות ימינו.

כיצד פועלת המערכת ?

הנכנס לאתר "כיפה" נכנס לדף השו"ת, ומפנה את השאלה לרב בו הוא בוחר מרשימת הרבנים שבכיפה. השאלה מגיעה למנגנון התשובות המאובחט של הרב, והוא עונה על השאלה כאשר הוא פנוי לכך. עם מתן התשובה היא נשלחת הן לדוא"ל של השואל והן לאתר, שם היא מתפרסמת על פי קטגוריות מיון מסוימות, למעט תשובות שהרב בוחר שלא לפרסם מסיבות שונות (בקשת השואל מתוך בושה (למרות האנונימיות) או בשל הפחד מזיהוי, שאלה חריגה בחוסר צניעותה וכדו'). באתר יש מנוע חיפוש די פשוט, המאפשר לקורא לחפש תשובה ספציפית הדנה בעניין החשוב לו.

באתר "מורשת" הנוהל זהה, למעט העובדה כי יש להירשם כחבר באתר כדי לשאול. גם ב"מורשת" אין הרב העונה על השאלה יודע דבר על השואל, למעט הדואר האלקטרוני שלו, אולם בשל הרישום הוא יודע את ההיסטוריה של השאלות שנשאלו מתא דואר זה. הדבר מסייע מאוד בעד הרב לענות תשובה הקשורה בפרופיל של שאלות קודמות של השואל, אף על פי שאין הוא יודע עליו דבר. גם באתר "מורשת" מתפרסמות התשובות לעין כל, למעט תשובות שאינן מתפרסמות משיקולים שהודגמו לעיל.

באופן אישי, אני מקבל בין עשר לעשרים שאלות ביום, המחייבות היקפים שונים של תשובות. הדבר תובע השקעת זמן רב ומאמץ, ויש לשקול את הדברים מבחינת שכר מצווה של הפצת תורה בהיקף נרחב לבין הזמן שהאתר יונק. אין נתונים מדויקים על מספר הכניסות של קוראים שונים. באתר "כיפה" מדובר בכמה מאות ביום. באתר "מורשת" מדובר באלפים רבים של כניסות ביום, אולם לא ניתן לדעת במדויק כיוון שכאמור זהו שער הכניסה של רבים, ועל כן אחד המקומות הראשונים שהם גולשים אליו הוא השו"ת, גם אם אין הם קוראים את התשובות. אני מבקש להדגים על ידי רשימת שאלות מקרית שנענתה היום בבקר (כ"ו באייר ה'תשס"ב), מהשעה 05:00 עד 11:00 בבקר, כדי לתת אפשרויות להתרשם. זוהי רשימה מקרית לחלוטין, לא סטטיסטית ולא מאפיינת, אולם מעניקה חלון הצצה לגיוון הנושאים:

- ביתם של הורים רואה בלימודים במדרשת מעון שבדרום הר חברון את הצלת נפשה, ואילו ההורים רואים בכך סיכון נפשות לחינם מה עושים (שאלת ההורים)?
- האם ראוי/חובה/מותר/אסור לשלם פיצויים למשפחה פלשתינאית שהצבא התמקם בביתה?
- מהם דיני מעשר כספים (סכום שעל אדם להפריש ממשכורתו לטובת הרבים והצדקה)?
- האם יש חובה להתנדב למילואים כאשר הצבא פוטר אותך?
- האם מותר לצרוב קטעי MP3 לא מלאים (כלומר: לבנות אוסף קבצים עצמאית) או שזה גזל?
- האם מותר לרכוש בגדים לחתונה בספירת העומר (החתונה יומיים לפני שבועות)?
- סיפור ידוע לכולם שהופץ באינטרנט האם מותר לספרו למי שאינו מכיר אותו, מצד דיני לשון הרע?
- אדם שספר ספירת העומר בצורה שגויה מה דינו?
- האם מותר על פי ההלכה בעת מפגש לפני חתונה להציג רק את הצדדים היפים שבך והלוא זה שקר, וכן סיכוי להכשיל את בן הזוג במקח טעות?
- מהו מעמדם ההלכתי של "נבואות" שהאנשים המתקשרים עם אוטיסטיים טוענים לאמיתותן?
- האם מחלוקת הם לכתחילה או אסון ותאונה?
- ישנו בחור ישיבה שמתבטל ואינו לומד האם מוטל עלי להודיע לראש הישיבה על כך?
- האם מותר לצפות בסרט נסיך מצריים? האם יש בכך פעולה חינוכית או עיוות התורה?
- האם מותר להחליף את טבעת הנישואין?

לוח העניין:

מספר השאלות העצום המופנה אל הרבנים דרך אתרי האינטרנט, כמו גם הכניסה המסיבית לאתרים וקריאת התשובות, מלמדים כי אתרים אלו מלאו חלל גדול שהיה קיים קודם להיווצרותם. מהם היתרונות של השאלות ברשת האינטרנט?

א. אנונימיות: היתרון העיקרי של השאלות דרך רשת האינטרנט הוא האנונימיות. אמנם, גם מכשיר הטלפון מאפשר אנונימיות זו, אולם התחושה שונה בטלפון אדם משוחח עם הרב בקולו, ועונה על שאלות הברור של הרב לעיתים במבוכה רבה, ואילו שאלתו ברשת אינה ניתנת לזיהוי כלל ואינה קשורה בו אישית. בשל כך, מהווה הרשת מקום בו יכולות להתפרץ אל פני השטח שאלות רבות ובקשות להדרכות רבניות מפורטות בתחומים שבדרך כלל אינם מגיעים לרב, למרות שזה אחד המוקדים העיקריים העשויים להתמודד עם הבעיה. הדבר מסביר היטב את המגוון הרחב של השאלות העוסקות בענייני משפחה. קשה לתאר את ההיקף של הנושאים השונים. חלק מהם נסקר לעיל, וניתן להוסיף להם תחומים רבים אחרים, כמו שאלות של כיבוד אב ואם כלפי הורים שאינם נוהגים כראוי, שאלות הקשורות לסיפור עבר מפוקפק במעשה הקידושין, ולמעשה בכל תחום בחיי המשפחה. אני מקווה שיימצאו בידי האמצעים לפרסם מבחר של התשובות בענייני משפחה.

מתוך השאלות השונות עלולות מצוקות רבות בתחום המשפחה בעידן המודרני. העיקריות שבהן קשורות לסטייה מינית (הומוסקסואליות ולסביות) כאשר הראשונים משדרים מצוקה של ממש, שכן אין להם מוצא (לדעתם): אין הם רוצים וחפצים להתנתק מהמסגרת הדתית אולם בתוכה אין הם יכולים להקים משפחה ועל כן הם נידונים לזרות מתמדת. ברם, זה חלק אחד בלבד של הנושאים. האנונימיות מאפשרת להעלות נושאים מגוונים בהיקפים עצומים. חלק מהשאלות מחייבות התייעצות מקצועית של הרב עם בעלי מקצוע, אולם אין הוא יכול להפנות את השואלים לבעלי מקצוע אלה, כיוון שהשואלים לא יפנו אלא לרב.

ב. זמינות: הרשת מאפשרת זמינות שאין לה תחליף. מצד השואל מדובר בכלי שאין צורך בתיאום לוחות זמנים, בהשגת מספרי טלפון וארגון פגישה, אפילו טלפונית. השואל יכול לשאול בכל שעה ובכל מקום שהוא חפץ, ושאלתו נשלחת אל הרב מיד. למותר לציין כי חלק ניכר של השאלות נשאל בשעות הקטנות של הלילה, בו אין לאדם רב שיענה על שאלותיו, אולם הוא נרגע מעצם העובדה שהשאלה נשלחה אל הרב. מצד הרב המשיב, אין מדובר בשיחת טלפון בה הוא חייב לענות מיד. הוא יכול להתייעץ, לחפש בספרים, לחשוב, ורק כאשר התשובה מוכנה לשלוח אותה בחזרה. לכשלעצמי, אני מקפיד לנסות ולענות תוך פחות מיממה לשאלות הנשאלות, אולם לעיתים השאלות מושהות כיוון שאני זקוק למחשבה יתרה, להתייעצות וכדו'. העובדה שאין מדובר בשיחת טלפון המחייבת מענה מיידי מקילה עלי מאוד, וקשה למצוא כלי התקשורת שהוא מהיר מאוד אך גם מאפשר מחשבה כתשובות דרך רשת האינטרנט. בתחומים שאין הרב בקיא קיים מנגנון ("מורשת") של העברת השאלה לרב אחר הבקיא יותר בסוגיות הנידונות.

ג. סגנון "הדוק": אחד היסודות של התקשורת ברשת היא הכרת המדיה וההתאמה לה. לכאורה ניתן היה לטעון כי מדובר בצורה נוספת של תקשורת, אך אין בינה לבין תשובות בספרות השר"ת בכתיבת מכתב, או בתשובה בטלפון הבדל, ולמעשה אף תשובה שתישלח על ידי יונת

דואר תהיה דומה לזו הנכתבת ברשת. ברם, בפועל הדבר שונה לחלוטין. רוב הרבנים המשיבים הפנימו היטב את כללי הכתיבה ברשת. התשובות קצרות, יחסית לעומק השאלה ולדין הנדרש; אין הן מאריכות בהבאת הראיות, אולם אין הן מתעלמות מהצורך להביא ראיה, בעיקר בשל העובדה כי התשובה נקראת על ידי עיניים רבות, ואם לא תהיה מבוססת היא תתקל בביקורת. על כן הן מביאות את הראיות המרכזיות בצורה קצרה ותמציתית; והתשובה מסוכמת הלכה למעשה בצורה חדה, ולא ניתן (בדרך כלל) לטעות בהבנתה; התשובה כתובה בסגנון מהודק, שאינו מכביר מילים כי אם קולע עד כמה שניתן אל השערה ואינו מחטיא. כך נוצר אוסף של תשובות קריאות מאוד וזמינות מאוד, העוסקות בשאלות הלקוחות מן החיים ממש.

ד. מכפיל: כל דרך תקשורת אחרת בין רב לשואל תחומה בדרך כלל בקשר הישיר בין הרב ובין השואל. הדברים נכונים באופן מלא בקשר טלפוני, אולם גם כאשר מדובר בקשר במכתב הדבר בדרך כלל אינו בא לידי ביטוי בפרסום כללי. יש פער עצום בין מספר השאלות שהרב עונה, אפילו בכתב, לבין מספר השאלות המתפרסם בצורה פומבית בספרי שו"ת או קיצורי פסקים. אין צורך למיין כי תשובות שהרב עונה בעל פה אינן זוכות בדרך כלל לחשיפה ציבורית. ואילו בשו"ת הוירטואלי המצב הפוך למעלה מ-90% מהשאלות מתפרסמות באתר, והדבר הוא "נר לאחד נר למאה". תשובה שנכתבה לאדם פרטי הופכת לנחלת הכלל, ורבים משתמשים בה ונוהגים על פיה. יתרה מזו, העובדה כי אתר התשובות מתעדכן כמה פעמים ביום שומר על דינמיות מתמדת, ועל גירוי הסקרנות לשוב לאתר ולבחון לעיתים מזומנות מה התחדש בו. רצף התשובות של רב מסוים גם מביא ליכולת לעמוד על פסיקתו הרבנית ועל ייחודו ההלכתי והפרשני.

ה. תגובות: בדרך כלל הקשר בין רב לתלמיד הוא קשר חד פעמי ביחס לשאלה נידונה, לאמור: השאלה נשאלה על ידי השואל, הרב עונה, ובכך היא סיימה את משימתה. אחוז קטן של התשובות בספרי השו"ת מגלגל בתוכו שאלות המשך, תגובות. מחלוקות וכדו' הנעות סביב התשובה עצמה. כך אין התשובה הופכת במהותה לבית מדרש, ורק ציטוטה בספרים אחרים או במאמרים הדנים בשאלה מסוימת מעניק לה כוח חיות. ואילו בשו"ת הוירטואלי המציאות שונה. התופעה נרחבת יותר בתשובות ב"מורשת" סביב חלק מהתשובות נוצר מנגנון של תגובות ענייניות המתפתח ל"פורום" סביב התשובה, ולעיתים התשובה אינה נשכחת כי אם מידי פעם נוסף לה פולמוס חדש.

ו. חיפוש: אחת הבעיות הקשות בהתמצאות בספרות השו"ת היא חיפוש התשובה. בדרך כלל החיפוש נעשה על ידי מפתחות, המסדרים את התשובה על פי עניינים שונים וראשי פרקים, בדרך כלל על פי סדר השולחן ערוך. מפתחות נוספים הם מפתח המקורות. מנגנון השו"ת מכיל בתוכו מפתח חיפוש. אמנם, שני האתרים מחזיקים מנגנון די פשוט, המאפשר חיפוש שרשרת מדויקת בלבד, ללא כל תחכום, אולם גם כך הדבר מועיל הרבה לחיפוש תשובה. דוגמה לדבר: המבקש לדעת האם מותר לגדל חיית מחמד בתוך ביתו יכול להכניס למנוע

החיפוש "חיית מחמד" או "כלב" ויקבל את התשובות הנוגעות לעניין. מובן מאליו כי מנגנון זה אינו יעיל דיו, והרבה תשובות יכולות שלא להימצא, אולם כל היודע מעט על מנגנוני חיפוש יכול לעשות בו שימוש יעיל למציאת התשובה.

ישנם יתרונות נוספים, שאינם קשורים דווקא בהיות שו"ת זה קשור לאתר ברשת האינטרנט, אולם העובדה כי מדובר בשו"ת וירטואלי מעצימה יתרונות אלה:

ז. היקף הנושאים: השו"תים הקלאסיים עסקו לרוב בענייני הלכה מובהקים. מעבר לשאלות הלכתיות משפטיות ספציפיות יש בהם מעט בקשות של תלמידים לביאור דברי אגדה קשים, או נוסח תפילה וכדו'. ישנו ז'אנר אחר של אגרות שנכתבו לרבנים, שאינם כוללים בדרך כלל שאלות הלכתיות כי אם שאלות השקפתיות, ייעוץ בעניינים שונים וכדו'.

השו"ת הוירטואלי, בשני האתרים גם יחד, אינו מבחין בין סוגים שונים של שאלות. השאלות המופיעות שם נכנסות תחת קטגוריות שונות: שאלות הלכתיות מובהקות, בקשות לייעוץ, שאלות אתיות, שאלות הנוגעות למוסריות ההתנהגות האישית, פרשנות, פלמוסים שונים בציונות הדתית, רמת כשרויות, מקורן של מנהגים ועוד ועוד. נראה כי יש קשר בין העובדה שמדובר בפניה אנונימית, המקילה על העלאת בעיות אישיות, שאינן הלכתיות גרידא לא סביר להתקשר לרב שאינך מכיר על נושאים אישיים, אולם ברשת הדבר מאוד מקובל.

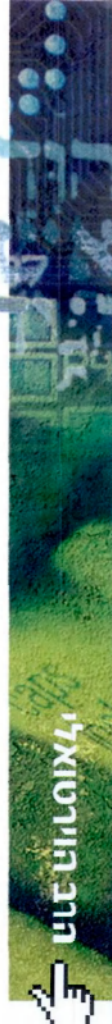
ח. חשיפה: הנכנסים לאתר נחשפים לעולם הלכתי מגוון, ולתחומים רב גוונים של ההלכה ושל התורה. התורה יוצאת דרך אתרים אלה מהתחום המצומצם של בית הכנסת וכשרות הבית, והיא נלמדת על פני רוחב המציאות כולה. קשה למצוא תחום שלא נידון באתרים אלה מהשאלה המדקדקת ביותר בהלכות נטילת ידיים שלפני הסעודה ועד לשאלות הנוגעות למדיניותה של מדינת ישראל לאור ההלכה.

מהן החסרונות?

כלל גדול בתורה הוא כי אין אור בלא צל, וכגובה החומה ההולכת ונבנית כן רוחב הצל שהיא מטילה. אף לתופעת הרב הוירטואלי חסרונות שונים, ונציין רק חלק מהם:

א. חסרון המגע פנים אל פנים: אין תחליף למגע האינטימי והישיר בין רב לבין השואל. מגע זה הוא חיוני במעגלים הולכים ומתרחבים: ראשית, גם כשמדובר בנושא התשובה עצמו יש לשפת הגוף, לטון הדיבור ולמבע העיניים משקל של ממש. הדבר נכון גם מכיוונו של השואל כלפי הרב, שהרי אין הרב שומע את צליל קולו ואינו רואה את מצב רוחו וגם מהכיוון ההפוך, שכן אין הקורא למד על הרב את מה שניתן ללמוד על ידי הרחבת התשובה מעבר למילים הנאמרות. למעלה מכך, מדובר גם במעגלים נוספים של חיסרון: כל רב מתחיל יודע שפעמים רבות השאלה עצמה מהווה רק פלטפורמה לצורך בקשר הולך ומתרחב עם הרב. בשו"ת הוירטואלי הדבר אינו מתרחש, ואין הרב מדובב או ממשיך את הקשר (בדרך כלל) מעבר לתשובה האינפורמטיבית.

בהקשר זה ראוי לצטט את דברי ר"נ מבראסלב: "...כי צריך לזכך את הפנים, שיוכל כל אחד

לראות את פניו בפנים שלו כמו במראה, עד אשר בלא תוכחה ובלא מוסר יתחרט חברו תיכף על מעשיו, רק ממה שיביט בפנים שלו, כי על-ידי שיביט בפנים שלו, יראה את עצמו כמו במראה, איך פניו משוקעות בחושך”.

אמת הדבר שהשאלה היא תמיד מול איזו חלופה מדובר. אין ספק כי עדיף הקשר האישי עם הרב. על הביקורת בתחום זה ניתן ללמוד מדברי הרב אלישע אבינר הי”ו:

http://kehilot.moreshet.co.il/web/parash/display_gilon.asp?Modul=11&kod_gilon=1492&codeClient=64#4062

התייחסות לביקורת זו ניתן לקרוא בתגובתי לשאלה שהופנתה אלי בעניין זה: <http://www.moreshet.co.il/shut/shut2.asp?id=6514>

ברם, אין ספק כי כאשר מדובר בחלופה של הימנעות מקשר עם רבנים בכלל, בשל אי האנונימיות והזמינות יעדיפו הכל את קיומו של הרב הוירטואלי על פני תחליפו. מעבר לכך, יש לזכור כי יש יתרון עצום בתשובת הרב על המחשב, ביתרון שצוין לעיל מכפיל התשובה, שכן את התשובה האישית חווה רק השואל, בעוד שהתשובה המפורסמת באתר הופכת לנחלת הכלל.

ג. תחרות הספורט והביקורת: העובדה כי ישנם כמה אתרים גורמת פיחות מסוים במעמד הרב.

יש בין השואלים השולחים את אותה שאלה לכמה רבנים, ומשווים בין התשובות. עניין זה לעצמו אינו בעייתי כיוון שניתן לטעון שזה דרכו של תלמוד תורה. ברם, בחלק גדול מדי מהפעמים מדובר בסוג של עיתונאות צהובה העוסקת במדידת רבנים לפי קולות וחומרות וכדו’. דבר היוצר פיחות ניכר. עניין שני נוגע ליכולת הביקורת והתגובה. הביקורת והתגובה לדברי רבנים גורמת להסרת מחסום תחושת שלשלת מסירת התורה, והצורך ללמוד הרבה תורה קודם שניתן יהיה להיכנס בעול ההוראה. בחז”ל מצויה ביקורת גדולה על אלה שלא הגיעו להוראה ומורים הלכה, והפורום הנוצר סביב התשובה עשוי לרדד את הדיון ההלכתי. חלק מהפיתרון לבעיה זו נוצר על ידי הצורך באישור הרב לפרסום התשובה. ואכן, חלק גדול מהתגובות אינו מפורסם, בשל רדידותו, עלבונות הקיימים בו כלפי השואל או כלפי מגיבים אחרים וכדו’.

ג. צניעות: חיסרון שלישי נעוץ, בצורה פרדוקסאלית ובעייתית המעוררת התלבטות רבה, דווקא

בשל אופי השאלות המצויות באתר. כל חייו של האדם נפרשים בו, וכאמור האנונימיות היא הסיבה העיקרית שכל הנושא המיני עולה בו על כל גווניו. בשל כך, האתר מהווה גם מקור משיכה לילדים (שכאמור מחוברים דווקא דרך הרשת הבטוחה של מורשת לאינטרנט), והם קוראים בשקיקה הרבה מהשאלות והתשובות בו. יש דורשים זאת לגנאי, בשל העובדה כי בדלת האחורית אנו מחזירים פורנוגרפיה מילולית, וכך חושפים דווקא את ילדינו המעוניינים באינטרנט בטוח לשאלות אלו; יש דורשים זאת דווקא לשבח, שכן המחברים לאינטרנט מגיעים למחוזות בעייתיים בהרבה, והעובדה כי הם פוגשים נושאים אלו דווקא בקודש, בעדינות, בצורה מילולית ועל ידי רבנים מביאה יותר ויותר לקדושה. מידי פעם מתקבלות

תלונות הטוענות כי אסור ל"מורשת" לפרסם שאלות אלו, בצד תביעות דווקא לעשות כך, ולשמש כבסיס לחינוך לחיי משפחה בקדושה. הפיתרון המעשי לבעיות אלו הוא הסתרת חלק מהשאלות העוסקות במקרים החמורים ביותר מעיני הציבור, והשאתם בחלק החסוי של האתר. בכיפה המצב שונה, כיוון ששם נשאלות על ידי בני הנוער עצמם שאלות חושפניות. עד כמה שידוע לי רוב מוחלט של התשובות מפורסמות באתר, ויש לזכור כי לאתר זה אין מתחברים באופן אוטומטי כשער כניסה, כי אם בבחירה, כך שמדיניות אתר כיפה מושפעת מעובדה זו. בכל זאת, מידי פעם אני פונה למפעיל כיפה ומבקש ממנו להסיר תשובה מסוימת, שאף שפורסמה על ידי רבנים אחרים, חוש הביקורת טוען כי יש להסירה. בדרך כלל הבקשה נענית, והרבנים מסכימים להסרת התשובה.

סיכום ומבט לעתיד:

אין ספק כי חלק מנושאי הדין ביחס לרב הוירטואלי ייראו בעוד כמה שנים כהיסטוריה ביזארית. סביר גם להניח כי בעת שהומצא הטלפון היו דעות לכאן ולכאן בעניין שאלת רב דרך הטלפון. היוכוח על שימוש ברדיו להפצת תורה מתועד, כאשר חב"ד הייתה פורצת הדרך בתחום זה (כמו גם באינטרנט) וזכתה לקיימות של ביקורת בתחום הזה, שכיום עם ריבוי ערוצי הקודש נראית כלקוחה מתהומות הדמיון. כאמור בפתחה למאמר, אין הוא עוסק בהתמודדות עם האינטרנט עצמו, שהיא סוגייה שנזקקת לה במקום אחר, ותובעת משאבים נפשיים וחומריים מסדר גודל שונה לחלוטין מהתחום המצומצם הנידון במאמר זה. אנו עסקנו בפרק קטן של הסוגייה, החושף את אחד השימושים ההולכים וגוברים של הרשת, ואת האפשרויות העצומות שהרשת נותנת להגדלת תורה ולהאדרתה.

מאמר זה נכתב לאחר ניסיון של כעשרה חודשים. מעניין להשוות אותו עם דברים שכתבתי לפני כארבעה חודשים ולבחון אם השתנה דבר מה:
<http://www.moreshet.co.il/shut/shut2.asp?id=2485>

הדבר העיקרי המסכן את השו"ת הוירטואלי הוא דווקא הצלחתו. איני מאמין שאוכל להתמיד עוד זמן רב בהוראת תורה זו, התובעת זמן רב וריכוז נפשי עמוק, ונעשית ללא כל תמורה. סביר להניח כי ריבוי השאלות יביא למצב בו לא יוכלו הרבנים לעמוד בכך, בשל מחויבותם לתפקידם והצורך לפרנס את משפחתם. אמנם, קיימת תמיד אפשרות להרחיב את מעגלי העונים, אולם מתברר כי לא רבים הם הרבנים הזמינים לשרות ציבורי זה, ולמעלה מכך כיוון שהשואלים בוחרים את הרבנים בעצמם, הם פונים למי שהם מעוניינים בו, ועל כן הרחבת מעגל הרבים לא תפתור את הבעיה. סביר גם להניח כי הרחבת מספר העונים תגביר את מספר השואלים, וחוזר חלילה. אולי אם ימצא מימון לכך הדבר יאפשר לרבנים, לפחות אלה העוסקים באינטנסיביות במתן התשובות, לפנות זמן אחר לצורך כך, כדי לשרת את המספר ההולך ועולה של הפונים לצורה מיוחדת זו של תלמוד תורה. אולם אין כל ודאות שהיקפים אלו של תשובות יוכלו להתמיד, דווקא

בשל הנתיבות וההצלחה הגדולה של הפצת התורה והאדרתה בדרך זו.

הרב יובל שדלו (1957), בוגר ישיבת הר עציון ומוסמך לרבנות, רס"ן במילואים. שימש כמורה בקיבוץ בעמק בית שאן, ר"מ בישיבת הגולן שבחיספין במשך 12 שנה, ומאז 1999 עומד בראש ישיבת ההסדר בפתח תקווה, יחד עם הרב דוד סתיו, רבה של שהם. הרב שדלו חבר הנהלת צהר (עמותת רבנים העוסקת בנישואין לזוגות חילוניים ובעיצוב פני הרבנות בישראל).
הרב שדלו פרסם ספרים ומאמרים רבים העוסקים בשאלות יהדות זמננו, משיב תשובות רבות בהלכה ברשת האינטרנט, ומפרסם מאמרי פובלציטיקה.

